

Konyha Rita

„Zöldebb” családokat! – Fiatalok környezeti attitűdje

A kutatás témája a környezeti attitűd vizsgálata, melynek fontosságát és relevanciáját jelzik a témához kapcsolódó kulcsszavak: globális felmelegedés, fenntartható fejlődés, ökoiskola, erdei iskola, környezettudatosság. Ebben az írásban kiemelem a műhelymunka legfontosabb eredményét,¹ azaz a család kiemelkedő szerepét a környezeti attitűd kérdéskörében. E mellett szó lesz arról is, hogy a diákok milyen csoportokat alkotnak attitűdjeik szerint, illetve van-e köztük lakhely szerinti eltérés. Végezetül kitérek a környezeti attitűd mérőeszközeire is.

ELMÉLET

A környezeti attitűd egyfajta viszonyulást fejez ki, mely a környezetre irányul – közelebbi és távolabbi környezetünkre egyaránt. A környezetünkhöz viszonyulhatunk pozitívan, illetve negatívan is. Ha a viszonyulásom pozitív, akkor törődéssel, felelősségvállalással, figyelemmel, a negatív hatások minimalizálásával óvom a környezetemet. Ezzel szemben a negatív attitűdű nem törődik a környezettel, és ez a semleges viszonyulástól a környezet értékeit megtartó cselekedet hiányán keresztül a természeti értékek pazarlásáig széles kört felölelhet.

Az attitűdnek három komponensét figyelhetjük meg: kognitív (a gondolkodásunk, elméleteink, ismereteink az adott dologról), affektív (az érzelmi szál) és viselkedéses. Elképzelhető, hogy ezek között ellentmondás uralkodik.

Havas Péter környezetpszichológus szerint a környezeti attitűd egy olyasfajta lelki képződmény, melyben a harmónia helyett konfliktus uralkodik – mivel az ismeretek és a viselkedési komponens nincsenek egymással összhangban.

Mások ezzel ellentétben az egyensúly mellett érvelnek. Nagy (2005) szerint a környezettudatos viselkedési szándék és magatartás között pozitív kapcsolat van, melynek jelzője az affektív és kognitív komponens. „A környezeti attitűd és a környezeti ismeretek közti összefüggésről enyhe szignifikancia állapítható meg.” (HAVAS és VARGA 1998). A több környezeti ismeret pozitívabb attitűdöt eredményezhet. Bár az ok-okozati kapcsolat nem tisztázott (ZIMMERMANN 1996; OSKAMP és SCHULTZ 1998 – idézi VARGA 2004): vajon több ismerete van valakinek a lehetséges katasztrófákról, magáról a természetről, a környezet jelenségeiről és ezért védi a jól ismert értékeket, vagy a pozitív viszonyulása serkenti arra, hogy ismereteket szerezzen a környezetéről?

¹ A műhelymunkámban a minta általános iskolás, gimnazista diákokból, ill. 40 éves korukat betöltő felnőttekből állt. Jelen írásomban a diákokra összpontosítok.

Havas és Varga (1998) eredményei felhívták a figyelmet arra, hogy bár az életkor előre haladtával az ismeretek tárháza egyre bővül, de az attitűdök mégis romlanak. Ennél az eredménynél szem előtt kell tartani azt, hogy a vizsgálatok általános iskolát befejező, illetve gimnáziumi éveiket elkezdő serdülők körében zajlottak. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a szociális kívánatosság meghatározhatja a környezeti attitűdöt (GULYÁS és VARGA 2006). Egy 2004-es kutatás alkalmával azt kívánták felmérni, hogy a környezeti nevelésben részt vett diákok környezeti attitűdje egy év elteltével pozitívabb lett-e. Az eredmény azt mutatta, hogy nem; sőt negatív irányban mozdult el. Ekkor merült fel először, hogy ennek hátterében inkább a kritikus életkor (serdülőkor) állhat, amikor a szociális kívánatosság mértéke évről évre csökken; semmint a nevelési program kudarca (VARGA 2004).

Itt kell megjegyezni, hogy egy másik vizsgálat eredményei szerint „sem az attitűd-, illetve tudásszámok átlagos pontszámai, sem pedig a cselekvési és az érzelmi attitűd-komponens átlagos pontszámai nem különböznek szignifikánsan az öko- és hagyományos iskolák között. Vagyis a környezeti nevelésben részt vevők, úgy tűnik, nem rendelkeznek szignifikánsan pozitívabb környezeti attitűddel, illetve nagyobb tudással, mint a hagyományos iskolákban tanuló társaik.” (SZÉPLAKI 2004) Persze nem elhanyagolható, hogy az ökoiskoláknak még nincs nagy hagyománya Magyarországon. Széplaki szerint az attitűd meghatározója a „saját cselekvésbe vetett hit” (SZÉPLAKI 2004). Az attitűd érzelmi és viselkedési komponense között különbség van: az érzelmi sokkal pozitívabb (GULYÁS és VARGA 2006). Gulyás azt találta, hogy az attitűdnek azokban a komponenseiben, amelyek valamilyen cselekedetet, beavatkozást, erőfeszítést várnak a diákoktól, ott az attitűdpontszám olykor még a semleges alá is esett (GULYÁS 2004).

A nemek hatását nézve a nőkre jellemzőbb a környezetvédelmi beállítódás, mint a férfiakra (DIEZT és STERN). Egy 2005-ben végzett magyar kutatás szerint szintén a nők éreznek nagyobb belső késztetést arra, hogy energiatakarékosak legyenek (SHÄFFERNÉ DUDÁS 2007).

A környezeti attitűd kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy a lakhely típusának lehet-e valamilyen hatása. Van-e különbség a vidékiek és a fővárosiak attitűdjei között, legyen az tanuló diák vagy idősebb felnőtt?

Dietz és Stern eredményei szerint a magasabb képzettségű, liberális, nagyvárosi emberek környezettudatosabb attitűddel rendelkeznek. A magyar kutatások ezzel ellentétben más eredményekre vezettek. A globális problémakör felmérése kapcsán, amikor a vizsgálati személyeknek meg kellett ítélniük, hogy veszélyes-e az adott problémakör hazánkra vagy sem, a vidékiek 84 százaléka választotta a környezetszennyezést, míg a fővárosiaknak 76 százaléka (SZÉKELY 2002). Az iskola–szülő–tanuló viszonyát is mérlegelő kutatás azt találta, hogy a „községi, kisvárosi iskolák sokszor alacsonyabban képzett, nehezebb helyzetben élő szülői kapcsolódnak be aktívan ebbe a tevékenységbe” (HAVAS, SZÉPLAKI, VARGA 2004). Szintén ennek a vizsgálatnak az eredménye, hogy „az iskolák 40 százalékában sehogyan sem kapcsolódnak a szülők a környezeti nevelési tevékenységbe. Amíg az általános iskolában a részvétel hiánya 11 százalék, addig ez a szakközépiskolákban 83 százalék.” (HAVAS, SZÉPLAKI, VARGA 2004).

„Az energiatakarékoság a környezetszennyezés csökkentésének hatékony módja” – ezzel az állítással leginkább hazánk vidéki lakosai értettek egyet, míg legkevésbé a fővárosban élők (SHÄFFERNÉ DUDÁS 2005). A magyar lakosság általános környezeti attitűdje – egy 1000 fős

mintán kapott eredmények szerint – alapvetően pozitívnak mondható, és öt csoport látszik kirajzolódni: (1.) „nemtörődöm nagyvárosiak”, (2.) „környezet érzékenyek”, (3.) „távolságtartó érdeklődők”, (4.) „kétkedők” és (5.) „felelősségvállaló vidékiek”.

Ezek az eredmények, bár a felnőttekre vonatkoznak, ebben az írásban sem elhanyagolhatók. Azért is fontos ez, mert az iskolai nevelés mellett kiemelkedő a család szerepe is, és ezért képet kell kapnunk a szülők környezeti attitűdjéről is.

HIPOTÉZISEK ÉS KÉRDÉSFELVETÉSEK

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy a Magyarországon elterjedt két kérdőív (NEP és CHEAKS – kifejtve a mérőeszközöknél²) valóban ugyanazt méri-e (GULYÁS 2005). Erre a kérdésre elsősorban olyan szempontból keresem a választ, hogy egy adott hipotézisem igazolásához vagy elvetéséhez mennyiben járul hozzá, ha a fiatalok egyik, és ha a másik skálára adott válaszait elemzem, hasonlítom össze.

Az első hipotézisem a lakhely típusára vonatkozik: A vidéki diákok pozitívabb környezeti attitűddel rendelkeznek, mint a fővárosi társaik.

A második hipotézis az attitűd komponensekre vonatkozik: Az attitűd érzelmi komponense pozitívabb a tényleges elkötelezettség komponensnél.

A harmadik hipotézisem az életkorra vonatkozik: A kilencedik osztályosok negatívabb környezeti attitűddel rendelkeznek (fővárosiak és vidékiek egyaránt).

A negyedik hipotézisem a családra vonatkozik: azokban a családokban, ahol elősegítik a környezettudatosságot, pozitívabb a gyermek környezeti attitűdje. A negyedik hipotézis vizsgálata során derült fény arra, hogy nem minden támogatási mód járul hozzá ugyanúgy a környezeti attitűd javulásához. Az otthont érintő kérdések csoportokba tömörültek. Főkomponens-elemzés³ során derül ki, hogy a kérdések három változót alkottak. Az elemzéseket ezzel a három változóval végeztem, hogy megtudjam, milyen szerepet játszik az attitűd minőségében a család.

A fenti kérdések mellett vizsgáltam, hogy a fiatalok milyen csoportokba tömörülnek az attitűdjeik szerint, illetve aszerint, hogy a családjuk mennyire vesz részt a környezettudatosságra nevelésben.

2 A kérdőívek letölthetők: <http://www.ofi.hu/okoiskola/okoiskola-segedanyagok>

3 A faktoranalízishez hasonló statisztikai eljárás, melyben a változók számát csökkenthetjük. Ez megkönnyíti a munkánkat, és nem várt választendenciákra világíthat rá.

ELJÁRÁS ÉS MÓDSZEREK

Vizsgált személyek

Az elemzésbe 104 főt vontam be. Szerepelnek köztük általános iskolások (7. és 8. osztályosok) és gimnazisták (9. osztályosok), illetve vidékiek (Ózd) és fővárosiak egyaránt. Az 1. táblázat mutatja a minta megoszlását az iskolai osztály és a lakhely típusa szerint. (Egyéb demográfiai adatokat a *Leíró statisztikák* alatt közlök.)

1. TÁBLÁZAT: A minta megoszlása az iskolai osztály és a lakóhely típusa szerint

	Lakhely		
	Vidék	Budapest	Összes
7. osztály	26 fő 40%	9 fő 23,1%	35 fő 33,7%
8. osztály	26 fő 40%	15 fő 38,5%	41 fő 39,4%
9. osztály	13 fő 20%	15 fő 38,5%	28 fő 26,9%
Összes	65 fő	39 fő	104 fő

Mérőeszközök

A hipotézisek teszteléséhez felhasználtam két, 5 fokú Likert-típusú skálát, ahol az egyes válasz a negatív, míg az ötös válasz a pozitív környezeti attitűdöt fejezték ki. A harmadik kérdőív az otthonra, a család környezettel szembeni hozzáállására vonatkozott és eldöntendő kérdéseket tartalmazott, melyeket én állítottam össze. A kérdőívek az önkitöltős formába tartoznak, a fiatalok önállóan töltötték ki azokat.

Az első kérdőív az Új Környezeti Paradigma-skála (New Environmental Paradigm – NEP), melyet *Dunlap* és *Van Liere* (1978, idézi *BOGNER, WISEMAN* 1999) dolgoztak ki. 12 tételt tartalmaz, mely 3 alskálára oszlik: 1. Emberi uralom a természet felett; 2. A természet egyensúlya; 3. A növekedés korlátai. A kérdőívet *Gulyás Magda* adaptálta (*GULYÁS* 2005). A mérőeszköz megbízhatósága az általam vizsgált minta esetében megfelelő (Cronbach-alpha értéke 0,792).

A másik kérdőív a Gyerek Környezeti Attitűd és Tudás Skála (Children's Environmental Attitude and Knowledge Scale – CHEAKS), melyet *Leeming, Dwyer* és *Bracken* szerkesztették (1995; idézi *VARGA* 1997). A CHEAKS két alskálája a tudás és az attitűdskálák, melyek közül én csak az attitűd skálával dolgoztam. Az attitűd skála 3 komponenst mér: 1.) Szóbeli elkötelezettség; 2.) Tényleges elkötelezettség; 3.) Érzelmi összetevő.

Korábbi eredmények szerint a szóbeli és a tényleges elkötelezettség között nincs számottevő különbség (GULYÁS 2005), ezért én csak a tényleges elkötelezettség és az érzelmi komponenst mértem. Így a kérdőív 24 tételből áll, fele-fele arányban méri az elkötelezettséget és az affektív összetevőt. A kérdőívet Varga Attila adaptálta (VARGA 2007). A skála reliabilitását saját mintámon tesztelve 0,836-os Cronbach-alpha értéket kaptam.

Az eldöntendő kérdéseket magam állítottam össze, és az érdekelt, hogy a családi közeg mennyire támogatja a környezettudatos attitűdöt.

Eljárás

Az adatgyűjtés során véletlenszerű mintavételt használtam.

A vidéki diákok csoportjának tagjai Ózd egyik iskolájának tanulói. A budapesti diákok csoportját két általános iskola és egy szakközépiskola tanulói alkotják. A diákok körében a kérdőív kitöltése nyomtatott formában történt, miután a szülői beleegyező nyilatkozatot aláírva visszahozták. A diákok osztályfőnöki órák keretében töltötték ki a kérdőíveket.

A diákok tájékoztatást kaptak a részvételük céljáról, és biztosítottam őket arról, hogy a részvétel önkéntes és anonim.

Eredmények és következtetések

A statisztikai elemzéshez az SPSS for Windows 17.0 statisztikai programcsomagot használtam fel.

Leíró statisztika

A 104 fős magyar mintában a nemi megoszlás a következő: 58 fő férfi és 46 fő a nő. A minta nem és lakhely szerinti megoszlását a 2. táblázat mutatja.

2. TÁBLÁZAT: A minta megoszlása a nem és a lakhely típusa szerint

	Férfi	Nő	Összes
Vidék	50,0% 29 fő	78,3% 36 fő	62,5% 65 fő
Budapest	50,0% 29 fő	21,7% 10 fő	37,5% 39 fő
Összes	100,0% 58 fő	100,0% 46 fő	100,0% 104 fő

A mintában 35 hetedik osztályos, 41 nyolcadik osztályos tanuló, és 28 kilencedik osztályos diák.

A NÉP-skálán a semleges attitűdpontszám 36. A vidéki diákok 91 százaléka, míg a fővárosiak 87 százaléka ért el ennél nagyobb pontszámot. A NÉP-skálán adott átlagos összpontszám 47,4 (szórás: 7,08). Látszik, hogy e skála esetében a diákok magasan a semleges környezeti attitűd felett állnak.

A CHEAKS semleges attitűdpontszáma 72. A vidéki tanulók 82 százaléka ért el ennél magasabbat, a fővárosi tanulóknak pedig a 72 százaléka. A CHEAKS-en elért átlagos összpontszám 83,22 (szórás: 14,051). A CHEAKS esetében is elmondható, hogy a diákság összességében pozitív attitűddel rendelkezik.

HIPOTÉZISTESZTELÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az első hipotézist, mely szerint a vidéki diákok pozitívabb környezeti attitűddel rendelkeznek, mint fővárosi társaik, független két mintás t-próba segítségével teszteltem.

A Gyermekek Környezeti Attitűd (és Tudás) Skálán (CHEAKS) a vidéki tanulók átlagos pontszáma 86 (szórás: 14,15), a fővárosi diákoké ennél kevesebb, 79 (szórás: 13,11). A próba eredménye szerint az átlagos pontszámok közötti különbség meghatározó, szignifikáns ($t(102)=2,289$ $p=0,024$). A feltevés alátámasztást nyert, miszerint a vidéki diákok környezeti attitűdje pozitívabb. A miértekre azonban ez az adat nem ad választ.

Az eredményt árnyalja, ha a két alskálán elért pontszámokat külön is megvizsgáljuk. A tényleges elkötelezettség alskálán a vidéki tanulók átlagos pontszáma 40 (szórás: 8,26), míg a budapestieké 36 (szórás: 6,11); az érzelem alskálán elért átlagos pontszám a vidékiek körében 45 (szórás: 7,81), a fővárosiaknál 43 (szórás: 8,17). A t-teszt eredménye szerint a két csoport átlagai között csak a tényleges elkötelezettség alskála esetében van szignifikáns különbség ($t(102)=2,659$ $p=0,009$). Az érzelmek terén a két csoport közötti különbség nem jelentős ($t(102)=1,447$ $p=0,151$). Ez azt sugallja, hogy a környezeti attitűd érzelmi komponense stabilabb, nem differenciál annyira a diákok között. Mind a vidékiek, mind a fővárosiak érzelmileg hasonlóan viszonyulnak a környezethez, míg a tényleges elkötelezettség tekintetében a vidéki diákoknak jelentősen jobb attitűdjük rajzolódott ki.

A szignifikáns eredményeknél kiszámítható egy hatásméret mutató (Cohen d), mely tovább finomítja a kapott eredményt. A teljes CHEAKS skála esetében ez a mutató 0,47; a tényleges elkötelezettség alskála esetében pedig 0,54. Mindkét eredmény egy közepes erősségű összefüggést mutat. Ennek fényében elmondható, hogy a vidéki és fővárosi diákok között kimutatott jelentős különbségek nem elhanyagolhatóak, hiszen a lakhely hatása, bár nem kimondottan erős, de közepes hatással van az attitűdök alakulására.

Az új környezeti paradigma (NÉP) skála átlagos pontszáma 48 (szórás: 6,98) a vidéki tanulóknál, míg 46 (szórás: 7,21) a fővárosi tanulóknál. A különbség a két csoport között nem szignifikáns ($t(102)=1,168$ $p=0,246$). A diákok NÉP skálára adott válaszai között nincsen jelentős különbség, így a skála alapján nem jelenthetjük ki azt, amit a CHEAKS esetében, hogy a vidéki és a fővárosi diákok környezeti attitűdje jelentősen eltér. A két skála

kérdéseit összehasonlítva, a NEP leginkább az attitűd kognitív komponensét méri, míg a CHEAKS a tényleges elkötelezettséget (viselkedés), és az érzelmi szálát.

A második hipotézis feltételezi, hogy az attitűd érzelmi komponense pozitívabb a tényleges elkötelezettség komponensénél. Korábbi eredményeket alátámasztva az én mintámra is jellemző a környezeti attitűdnek a pozitívabb érzelmi összetevője. Az adatokat a 3. táblázat mutatja.

3. TÁBLÁZAT: Az attitűd érzelmi és viselkedéses komponense

	Érzelem		Tényleges elkötelezettség (viselkedés)	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Vidékiek	45	7,81	40	8,26
Fővárosiak	43	8,17	36	6,11
Teljes minta	45	7,99	39	7,75

A harmadik hipotézis a környezeti attitűdök időbeli alakulására vonatkozik: a gimnazisták alacsonyabb környezeti attitűddel rendelkeznek, mint általános iskolás társaik. A CHEAKS és a NEP skálákon elért átlagos pontszámok és szórások a 4. táblázatban láthatóak.

4. TÁBLÁZAT: A CHEAKS és a NEP skálán elért átlagos pontszámok osztályok szerinti bontásban

		Elemsszám	Átlag	Szórás
CHEAKS összesített pontszám	7. osztály	35	86	14,76
	8. osztály	41	86	11
	9. osztály	28	75	14,05
NEP összesített pontszám	7. osztály	35	47	6,68
	8. osztály	41	50	6,27
	9. osztály	28	45	7,79

A varianciaanalízis eredményei szerint a CHEAKS⁴ és a NEP⁵ skálák egyaránt szignifikáns különbséget mutatnak az osztályok között. Az utóelemzés során látható, hogy a CHEAKS esetében a 7. és 9., illetve a 8. és 9. osztályok között meghatározó az eltérés. Mind a 7. osztályosok, mind a 8. osztályosok pozitívabb attitűddel rendelkeznek, mint 9. osztályos társaik. A NEP skála esetében viszont csak a 8. és a 9. osztályosok közötti eltérés lett szignifikáns, tehát a 7. osztályosoknak ez esetben nem tér el jelentősen pozitív irányba az attitűdjük a 9. osztályosokéhoz képest. Ez az eredmény a két skáláról ismét informatív. Nem kérdőjelezhető meg, hogy mindkettő a környezeti attitűdöt méri, de a CHEAKS jobban differenciál a diákok válaszai között.

Az osztályok között az alábbi kérdésekben volt jelentős vagy tendencia szintű eltérés:

- (1.) Előfordul, hogy környezetvédelmi tanácsokat kérek másoktól.
- (4.) Előfordul, hogy szüleimmel környezeti problémákról beszélgetünk.
- (9.) Szoktam télen etetni a madarakat.
- (11.) Fogmosás közben általában elzárom a csapot, hogy a vízzel takarékoskodjam.
- (12.) Megkértem szüleimet, ne vegyenek állati szőrméből készült bundát.
- (13.) Elszomorít, hogy a sok építkezés az állatokat megfosztja természetes lakóhelyüktől.
- (15.) A környezeti problémák miatt nem szoktam idegeskedni.
- (16.) Nem aggódom amiatt, hogy elfogy a tiszta víz.
- (17.) Örülök, mikor azt látom, hogy az emberek újrahasznosítják a használt papírt, üvegeket és konzervdobozokat.
- (19.) Nem ijeszt meg, hogy a környezetszennyezés hatással van a családomra.
- (20.) Zavar, hogy mennyi energiát pocsékolnak el feleslegesen.
- (21.) Mérges leszek, mikor megtudom, hogy egy cég élő állatokon próbálja ki készítményeit.
- (23.) Feldob, ha azt látom, hogy az emberek energiát próbálnak megtakarítani.

A negyedik hipotézis a családra vonatkozik. A családot érintő kérdésekre kapott pontszámok alapján két csoportot hoztam létre: az átlagos és azon aluli pontszámot elérők alkották az egyik, míg az átlag feletti pontszámot elérő tagok a másik csoportot. A cso-

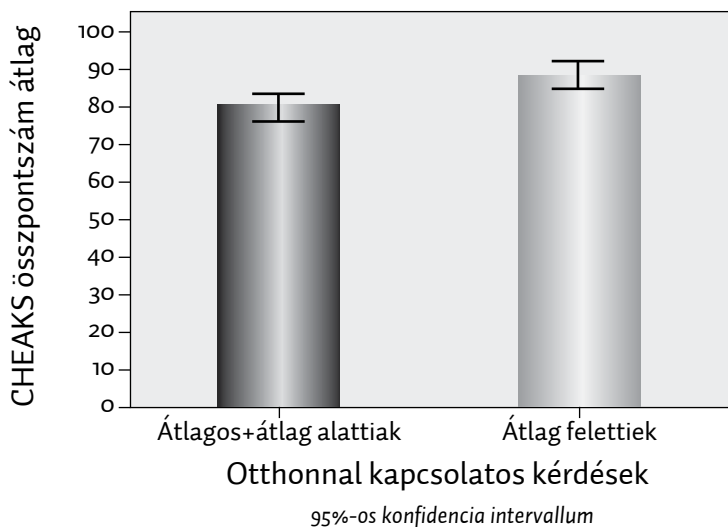
4 (F(2)=7,908 p=0,001)

5 (F(2)=4,635 p=0,012)

port átlagos pontszáma 8 volt (szórás 1,68), összesen 12 pontot érhetnek el. Az említett két csoportot a t-teszt segítségével hasonlítottam össze, és szignifikánsan magasabb pontot értek el a Gyermek Környezeti Attitűd (és Tudás) Skálán azok a tanulók, akiknek a családi közege elősegíti a környezettudatos, természetközeli magatartást ($t(102)=-3,073$ $p=0,003$). A hatásméret mutató értéke (Cohen’s d) 0,62, ami közepes erősségű összefüggést jelent. Eszerint azoknak a tanulóknak az esetében jelentősen pozitívabb a környezeti attitűd, akiket a családjuk jobban támogat a környezettudatos szemlélet kialakulásában.

A két csoport által elért átlagos pontszámok a konfidencia intervallumok feltüntetésével 1. ábrán láthatók.

1. ÁBRA

A NEP skálára adott válaszok esetében viszont nincs jelentős különbség a két csoport között ($t(102)=-1,39$ $p=0,167$). A NEP tehát nem ugyanazokat a komponenseket méri, melyet a CHEAKS. Az nem vitatható, hogy mindkét skála környezeti attitűdöt mér, mert a két kérdőívre adott válaszok nagyon jól illeszkednek egy változóba, egy komponensbe. Ez főkomponens-elemzéssel támasztható alá, ahol a két kérdőív úgy „tömöríthető” egy változóba, hogy a két skála által hordozott összes információból (100%) a „tömörített változat”, a főkomponens megőriz 62 százalékot.

Az otthonról érintő kérdések körét főkomponens-elemzés segítségével csökkentettem, így az eredeti 11 változóból 3 változó lett. E három változó által megőrzött információ-mennyiség 49 százalék.

A három változó, amely köré a kérdések csoportosulnak az alábbi elnevezéseket kapták:

- 1.) Az otthoni környezet (kertes ház, házi állatok)
- 2.) Az otthon kapott „szellemi” támogatás (beszélgetés, könyvek, filmek)
- 3.) A szülő támogató szerepe (részt vesznek-e természet közeli programokon, megkövetelik-e a szülők a környezettudatosságot...)

Az 5. táblázatban látható, hogy milyen kérdéseket kaptak a tanulók, és melyek azok, amelyek egy-egy változóba tömörülnek.

5. TÁBLÁZAT: A családot érintő kérdések

Kérdések	Komponensek (változók)		
	Otthoni környezet	Szellemi támogatás	Szülői támogatás
1. Van valamilyen házi állatod, kis kedvenced?	,835		
2. Rendszeresen foglalkozol vele?	,743		
10. Kertes házban laktok?	,799		
11. Ha igen, ősszel el szoktátok égetni a lehullott leveleket, száraz ágakat, egyéb gázt, szemetet?	,674		
3. Előfordult már, hogy befogadtatok valamilyen kóborló, vagy sebesült állatot?	,477	,378	,303
5. Szoktatok dokumentumfilmeket nézni a természetről a családdal?		,713	
6. Beszélgettek otthon a környezetvédelemről?		,694	
8. Vannak természettel kapcsolatos témájú könyveitek otthon?		,615	
7. Szelektíven gyűjtitek a hulladékot?			,347
9. Voltál már a szüleiddel állatkertben, arborétumban, terráriumban?			,641
2. Figyelmeztetnek a szüleid, ha feleslegesen égeted a villanyt, folyatod a csapot, vagy épp egész nap a számítógép/TV előtt ülsz?			,564
4. Szoktatok túrázni a szüleiddel/testvéreiddel?			,557

További statisztikai vizsgálódás után (lineáris regresszió elemzés) kiderült, hogy az említett három változó a környezeti attitűdből (CHEAKS) 15 százalékot magyaráz, és ez az eredmény szignifikáns ($F(3)=7,045$ $p=0,001$). Jelentős magyarázó erővel pedig a Szellemi támogatás nevű komponens bír, a többi nem. Ez azt jelenti, hogy egyfajta szülői intellektuális támogatás hozzájárul a környezeti attitűd pozitívabbá válásához. Persze ez nem jelenti azt, hogy csak az elméletben megszerzett tudás és élmények jelentősek. Elképzelhető, hogy az otthoni környezet maga és a viselkedéses motívumokat tartalmazó kérdések köre (túrázás, állatkert...) más módon játszik szerepet a környezeti attitűd alakulásában. Az otthonnal kapcsolatos kérdésekkel további elemzéseket végeztem, és az alábbi kérdésekben mutatkozott meghatározó eltérés a vidéki és fővárosi tanulók között:

- (1.) Van valamilyen háziállatod, kis kedvenced?
- (2.) Ha igen, rendszeresen foglalkozol vele?
- (3.) Előfordult már, hogy befogadtatok valamilyen kóborló, vagy sebesült állatot?
- (7.) Szelektíven gyűjtitek a hulladékot?
- (10.) Kertes házban laktok?
- (11.) Ha igen, ősszel el szoktátok égetni a lehullott leveleket, száraz ágakat, egyéb gatz, szemetet?

Jóval több vidéki diák él kertes házban, és ezáltal nem meglepő, hogy többen válaszolták, hogy van háziállatuk, mint fővárosi társaik. Érdekes, hogy míg a fővárosiak közül többen gyűjtik szelektíven a hulladékot, ezzel egyetemben ők azok, akik gyakrabban égetnek el ősszel szemetet (ha kertes házban élnek).

Az otthon érintő kérdések körét az osztályok szerint csoportosítva is megvizsgáltam. Az alábbi három kérdés kapcsán volt tendencia szintű vagy szignifikáns különbség:

- (3.) Előfordult már, hogy befogadtatok valamilyen kóborló vagy sebesült állatot?
- (5.) Szoktatok dokumentumfilmeket nézni a természetről a családdal?
- (6.) Beszélgettek otthon a környezetvédelemről?

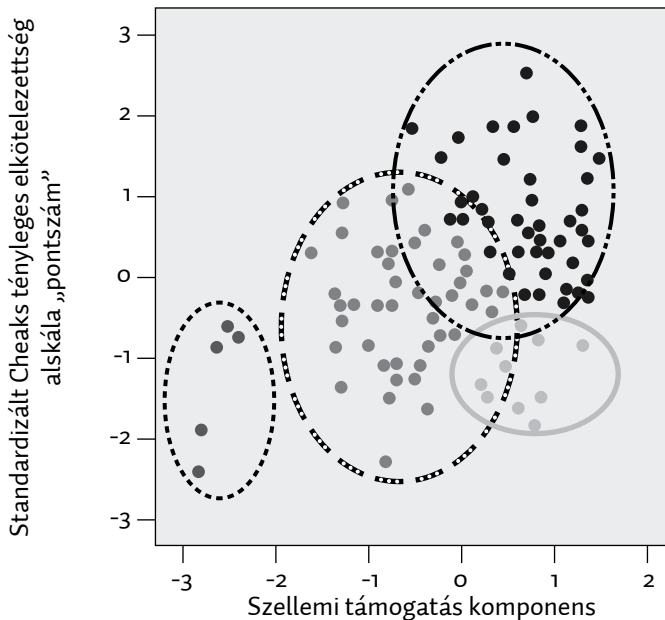
A 7. osztályosok többen fogadnak be kóborló vagy sebesült állatokat, mint a 9. osztályosok. Ez a különbség a 8. és 9. osztályosok között is fennáll, de nem olyan nagymértékben. Számottevő a különbség a 8. és 9. osztályos tanulók között, még hozzá a 9-esek nem néznek olyan gyakran dokumentumfilmet családjaikkal. Végül a 7. és 9. osztályosok

között igen jelentős különbség mutatkozott abban, hogy beszélgetnek-e otthon a környezetvédelemről – a kilencedik osztályosok jóval ritkábban, mint hetedikes társaik. Ezek az eredmények kibővítik a fentieket, ahol kirajzolódott az a tendencia, hogy a kilencedik osztályosok körében csökken a környezeti attitűd. Érdekes, hogy a 9. osztályos diákok a Szellemi támogatás változót alkotó 3 kérdésből 2 esetben tendencia szinten, vagy már szignifikánsan alacsonyabb pontszámot érnek el, mint fiatalabb társaik. Ez a Szellemi támogatás az, ami leginkább hozzájárul a környezeti attitűd alakulásához. Úgy tűnik, hogy a serdülőkorba lépő korosztálynál csökken a szülőkkel való kommunikáció ebben a témában (is). Korábbi kutatás (VARGA 2006) vitatja, hogy ennek hátterében a szociális kíváncsiság állhat.

Felmerült az a kérdés, hogy vajon a fiatalok milyen csoportokat alkotnak. Fentebb már bemutattam, hogy a kérdések milyen dinamikát rejtettek magukban, azonban az sem elhanyagolható, hogy a két dimenzió – a környezeti attitűd és a szellemi támogatás – mentén milyen klasztereket alkotnak a válaszadók.

A Szellemi támogatás és a CHEAKS összpontszám esetében majdhogya az összes fiatal egy csoportba tömörült, ugyanezt lehetett megfigyelni a CHEAKS érzelmi összetevője esetében. Ez nem is olyan meglepő, hiszen fentebb kiderült, hogy a diákok között nincs jelentős eltérés az érzelmi viszonyulásukat illetően. A CHEAKS tényleges elkötelezettség alskálája és a Szellemi támogatás komponens által alkotott dimenziókban már jobban elkülönültek a fiatalok. Kirajzolódik egy lineáris, növekvő kapcsolat a szellemi komponens és a tényleges elkötelezettség között. Ahol a tanulók négy klaszterbe (csoportba) sorolhatók:

2. ÁBRA

1. mindkét skálán alacsony pontszámot elérők (■■■■■■■■■■)
2. egy köztes csoport, ahol vannak akik, a semleges pontszámok körül mozognak, mások ettől pozitívabb vagy negatívabb irányban (■■■■ ■■■■)
3. egy kissé ellentmondásos csoport, ahol bár a szellemi támogatás már pozitív, de ez nem hat az attitűdökre (—————)
4. a mindkét skálán magas pontszámot elérők (■■■■■■■■■■)

A 2. ábrán megjelölt csoportok mutatják, hogy a diákok jelentős része semleges vagy pozitív környezeti attitűddel rendelkezik.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás három fókusz köré csoportosítható. Előtérbe került a család kérdésköre, és a környezeti attitűd alakulásában betöltött szerepe. Vizsgálta, hogy van-e különbség a vidéki diákok és a fővárosiak környezeti attitűdje között. Végül, de nem utolsósorban kérdéseket vetett fel a mérőeszközökkel kapcsolatban.

Láthattuk, hogy mind a Gyermek Környezeti Attitűd és Tudás skála, mind az Új környezeti paradigma skála megbízhatóan méri a környezeti attitűdöt. A főkomponenselemzés során kiderült, hogy a két skála úgy tömöríthető egy változóba, hogy az általuk külön-külön hordozott információ zömét megőrzik. Nem kérdés hát, hogy mindkét mérőeszköz beválik a környezeti attitűd kutatásában. Az általam vizsgált mintában azonban a hipotéziseimre sok esetben más-más választ kaptam, ha az egyik és ha a másik kérdőívre adott válaszokat vettem figyelembe. Az elemzések során kiderült, hogy a CHEAKS jobban differenciálja a diákságot. A különbségek megragadhatóak abban, hogy a két kérdőív más-más komponenseket mér. A NEP alskálái (Emberi uralom a természet felett, A természet egyensúlya, A növekedés korlátai), kérdései véleményem szerint absztraktabb szinten állnak, míg a CHEAKS kérdései a mindennapokból származnak. A NEP elméleti szinten (kognitív komponens), míg a CHEAKS gyakorlati (érzelmi és viselkedéses komponens) szinten közelít. A CHEAKS nevében benne foglaltatik, hogy gyermekek számára készült, ezért eredményesebb talán a fiatalabb korosztályt csak ezzel a kérdőívvel vizsgálni. Viszont felmerül a kérdés, hogy ha az idősebb és a fiatal korosztály összehasonlítása a cél, akkor milyen kérdőív alkalmas erre?

A lakhely szerepét vizsgálva a vidéki diákok környezeti attitűdje pozitívabb, méghozzá a tényleges elkötelezettség terén. Az érzelmi komponens mind a fővárosi, mind a vidéki diákok esetében magas, és a két csoport közötti különbség nem számottevő. Bár nem jelentős, de nagyobb a különbség a fővárosi diákok attitűdjének elkötelezettség és érzelem komponense között, mint a vidékiek körében. Hogy a tényleges elkötelezettség kapcsán miért pozitívabb a vidéki diákok attitűdje, arra nincs közvetlen empirikus bizonyíték. Le-

hetnek olyan spekulációink, hogy a vidéki diákok környezeti attitűdje azért pozitívabb, mert rájuk nem hat a nagyvárosi közegben tapasztalható elidegenedés. Szintén hipotetikus, de talán realisabb feltevés, mely a különbség háttérében állhat: a takarékoskodásra való hajlam magasabb a vidékiek körében (és talán nem is a környezeti attitűd maga). Egy vidéki város (Ózd – Észak Magyarország) lakóinak anyagi helyzete minden bizonnyal rosszabb, mint a fővárosban élőké. Hajlamosabbak lehetnek az energiatakarékosságra, ahol a takarékoskodás a fő szempont. Az anyagi háttér fontosságát emeli ki Lázár (2008) is. Megemlíthető az is, hogy a környezetvédelem elősegítésében igen fontos elem, a szelektív hulladékgyűjtés terén a fővárosiak mutatnak nagyobb hajlandóságot (a diákok válasza szerint). A spekulációt tovább fűzve, az anyagiak és a szelektív hulladékgyűjtés között nem vonható párhuzam, viszont a spórolás, takarékoskodás és anyagiak közé már igen. Nyilvánvaló, hogy ez elsősorban a felnőtt lakosságra értendő, amelynek képviselői azonban egyben szülők is, és minden bizonnyal megkövetelik a gyermekeiktől is az ilyen attitűdöt. Nem elhanyagolható, hogy a vidékieknek több lehetőségük adódik természetközeli tevékenységekben részt venni, például biciklizés, gombászás, kertészkedés. Oskamp és Schultz (1998, idézi VARGA 2004) munkája is alátámasztja, hogy fontos szerepe van a környezettudatos viselkedés kialakulásában a lehetőségek megteremtésének, az akadályok elhárításának. Ezek persze csak feltevések, teljesen más tényezők dinamikája is állhat a háttérben. Jelen kutatás nem ad válaszokat a miértekre, pusztán fényt derít arra, hogy valamilyen ok folytán a vidéki diákság környezettudatosabb attitűddel rendelkezik, mint nagyvárosi társaik.

A tanulók válaszoltak azokra a kérdésekre, melyek felmérték, hogy a családjuk körében mennyire elterjedt téma a környezetvédelem, milyen módokon járulnak hozzá a szülők ahhoz, hogy gyermekük környezettudatos magatartást, szemléletet vegyen fel. A család intellektuális támogatása ismeretek közvetítésével vagy a tájékozódás lehetőségének biztosításával jelentős mértékben járul hozzá ahhoz, hogy a gyermek környezeti attitűdje növekedjen. A család jelentősége az iskola, a környezeti nevelés mellett nem elhanyagolható. Itt szeretném még egyszer hangsúlyozni azt a kutatási eredményt, melyet az elméleti részben említettem: „*az iskolák 40 százalékban (...) sehogyan sem kapcsolódnak a szülők a környezeti nevelési tevékenységbe. Amíg az általános iskolában a részvétel hiánya 11 százalék, addig ez a szakközépiskolákban 83 százalék.*” (HAVAS, SZÉPLAKI, VARGA 2004). Láthattuk, hogy a kilencedik osztályosok körében az attitűd csökken. Kiderült, hogy nagy az eltérés a 9. osztályosok és a 7., illetve 8. osztályosok között abban, hogy beszélgetnek-e a szüleikkel a környezetvédelemről, illetve hogy néznek-e együtt természetfilmeket (mindkettő része a Szülői támogatásnak!). Láthatjuk, hogy ebben az időszakban az iskola és a szülők interakciója is csökken. A szociális kíváncsiság kérdésköre mellett, ezek a tényezők is szerepet játszhatnak az attitűd csökkenésében, és abban, hogy a környezeti nevelés nem mutat jelentős eredményeket ebben a korosztályban. Ez a váltás időszaka: a serdülőnek mindenképp, de a szülőknek is, hiszen új környezetbe, ráadásul új életszakaszba kerül a gyermekük. Az iskoláknak pedig minden szempontból törekedniük kell a megfelelő alkalmazkodás elősegítésére, nem pusztán a diákok közösségbe való beilleszkedésében,

hanem a szülők integrálásában is. *Tudjuk, hogy szülő nélkül nincs jó iskola, hisz a gyermek nevelésében a szülő és tanár együttműködése szükséges. Ez a környezettudatosságra nevelés területén sincs másképp.*

IRODALOM

<http://schneiderpeter.netkey.hu/tabulas/cedrus/1999/06-08/merito.html>

BOGNER F. X., WISEMAN M. (1999): Toward measuring adolescent environmental perception, *European Psychologist* Vol. 4, NO. 3, 139-151.

DUDÁS, S. K. (2007) Az energiatakarékosság környezetvédelmi szempontú megközelítése - egy hazai kutatás eredményei, *Társadalomkutatás*, (25. köt.) 1. sz. 103-120. Letöltés ideje: <http://www.akademiai.com>

HAVAS, P. VARGA, A. (1998) Általános és középiskolás diákok környezettel kapcsolatos attitűdjei és ismeretei Letöltés ideje: 2008. december 9. <http://www.oki.hu/sae/tap2.htm>

HAVAS, P. SZÉPLAKI, N. VARGA, A. (2004) A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004 január. Letöltve: 2008. december 9. <http://www.epa.oszk.hu/00000/00035/00078/2004-01-ta-Tobbek-Kornyezeti.html>

GULYÁS, M (2004) A környezeti nevelés és a személyiségtényezők hatása a környezeti attitűdre Szakdolgozat Letöltés ideje: 2008. december. 9. http://www.okoiskola.hu/hirlevel/news_upload/publikaciok_2edb.szakdolgozat.doc.

GULYÁS, M. VARGA, A (2006) a környezeti attitűdtől a minőségi kritériumokig. In: Varga, A. (szerk.): *Tanulás a fenntarthatóságért*, 119–138. o. Budapest, Országos Közoktatási Intézet

MALATINSZKY, Á. (2005) „A XXI. Század ökológikus lesz – vagy nem lesz.” In Szalay, Zs. Vargha, M (szerk.): *ESSZENCIA, A Bolyai Műhely Alapítvány Önképző Műhely 2005-ben végzett csoportjainak tanulmánykötete*, o. Budapest, Bolyai Műhely Alapítvány Letöltés ideje: 2008. december 5. <http://www.bom.hu/esszencia.pdf>.

NAGY, SZ. (2005) környezettudatos marketing, Miskolc, Miskolci egyetem, Marketing Intézet

OSTORHÁZINÉ LÁZÁR, ZS (2008): A gyermekek környezeti nevelésének felnőttekre gyakorolt hatásai, *SzIE KTI Természetvédelmi és Tájékológiai Tanszék, Gödöllő, Diplomamunka*

SZÉKELY, M. (2002): A globális problémák és a környezet, *Szociológiai Szemle*, 3. 116–134. Letöltés ideje: 2009. október 16.: <http://www.mtapti.hu/mszt/20023/szekely.htm>

SZÉPLAKI, N. (2004) Jó munkához idő kell – az ökoiskolák munkájának eredményeiről, *Új Pedagógiai Szemle*, 2004 április május

VARGA A. (2004) A környezeti nevelés pedagógiai, pszichológiai alapjai, Ph.D disszertáció Letöltés ideje: 2008. december 9. http://www.okoiskola.hu/hirlevel/news_upload/publikaciok_2edb.vargaattiladissz.zip.

VARGA, A (2006): *Pszichológia a fenntarthatóságért, Magyar Pszichológiai Szemle*, 2006, 61. 1. 187–206.

Kérdőívek forrása: A környezettudatosság mérése. Letöltés ideje: 2008. december 9.